

До питання впливу демографічних факторів на формування потреб
споживачів у освітніх послугах

Анотація. В даній науковій статті розглянуто актуальні питання формування потреб індивідуальних споживачів, вплив на потребу в освітніх послугах демографічних факторів. Дане дослідження присвячене розгляду класифікації і умов, що визначають і обмежують процес формування потреб індивідуальних споживачів в освітніх послугах.

Summary. The article deals with the actual problems of formation of individual consumers needs, influence on the necessity in educational services of demographic factors. The presented research is dedicated to the analysis of the classification and conditions that determine and limit the process of formation the individual consumers needs in educational services.

Ключові слова: освітні послуги, потреби освітніх послуг, вищі навчальні заклади (ВНЗ), фактори індивідуальних потреб, демографічні фактори.

Постановка проблеми. Вища освіта в Україні є потужною і відповідає галузевій структурі економіки як на регіональному, так і державному рівні і покликана вести підготовку, перепідготовку та підвищення кваліфікації кадрів з вищою освітою відповідно до переліку галузей знань, напрямів підготовки та спеціалізації. Мережа навчальних закладів упорядкована і приведена у відповідність до потреб економіки країни, можливостей формування матеріально-технічної бази та забезпечення якісної підготовки фахівців вищого рівня кваліфікації.

За оцінками фахівців у всьому світі обсяги попиту та пропозиції освітніх послуг зростають дуже істотно, адже освіта є однією з найбільш перспективних сфер економіки.

Потреба в споживанні освітніх послуг змінюється та залежить від дуже багатьох факторів. Тільки при детальному вивченні та аналізі впливу таких факторів можна виявити причини формування індивідуальних потреб в споживачів. Найактуальнішим на сучасному етапі становлення ринкових відносин в нашій країні набуває питання впливу демографічних факторів на формування потреб споживачів у освітніх послугах .

Аналіз досліджень і публікацій. Вивчення питання розвитку задоволення потреб населення, класифікації факторів і умов, що визначають і обмежують формування потреб споживачів знайшло відображення в працях українських та закордонних вчених: Котлера Ф., Мочерного С.В., Гарковенко С.С., Ліпич Л.Г., та інших. Дослідженню впливу факторів на формування потреб споживачів у освітніх послугах присвячена велика кількість теоретичних робіт, проте до теперішнього часу в економічній літературі немає загально визнаної думки щодо впливу демографічних факторів, що і обумовило вибір теми дослідження.

Постановка завдання. Основними завданнями даного наукового дослідження є:

- 1) визначення факторів формування потреб в освітніх послугах;
- 2) проведення аналітичного дослідження впливу демографічних факторів на потреби споживачів в отриманні вищої освіти;
- 3) на основі проведеного дослідження формування висновків.

Основна роль освіти полягає в задоволенні потреби суспільства в освітніх послугах; у підготовці кадрів, формуванні їх знань, умінь і навиків, необхідних для різноманітних видів трудової та іншої діяльності.

В умовах ринкової економіки освітні послуги поступають в споживання за допомогою обміну і є одним з конкретних типів продуктів, пропонує ринку. Специфіка ринку освітніх послуг визначається поєднанням в його характеристиці основних категорій ринку (попит і пропозиція, складові і чинники ринкової ситуації, тип ринкової конкуренції і

т.п.) з унікальними, властивими лише йому інфраструктурними і інституційними категоріями і феноменами [1, с.143]

Функціонування системи освіти неможливе без узгодження з потребами та інтересами розвитку держави та суспільства загалом. Так як освіта відноситься до сфери послуг, а саме соціальних, то визначальну роль у сфері послуг відіграє людський фактор.

При дослідженні особистого споживання послуг (в т.ч. і освітніх) потреба в споживанні з часом постійно змінюється та залежить від дуже багатьох факторів. Тільки при детальному вивченні та аналізі впливу таких факторів можна виявити причини формування індивідуальних потреб в споживачів. На формування цих потреб в освітніх послугах впливають такі фактори, а саме: демографічні; економічне середовище; природні фактори; технологічні; політичні; соціальні (культурні) [2, с.209]; психологічні фактори; а також фактори індивідуальної потреби та відносної ймовірності [3, с.26].

Оскільки розгляд всіх факторів є об'ємним, тому розглянемо вплив на формування потреби в освітніх послугах саме демографічного.

До цього фактору відносяться такі показники: ріст чисельності населення, вікова структура, рівень освіти, географічне переміщення населення.

Спочатку розглянемо динаміку кількості народжених дітей, кількості учнів, абітурієнтів, студентів в Україні та у Волинській області (табл. 1).

Таблиця 1

Динаміка кількості народжених дітей, кількості учнів, абітурієнтів та студентів України і Волинської області (тис. осіб)

Зміст	Роки					
	1995	2000	2001	2002	2003	2004
Динаміка показників по Україні						
Кількість народжених по Україні (тис. осіб)	492,9	385,1	376,5	390,7	408,6	427,3

У відсотках до базового 1995 р	-	78,2	76,4	79,3	82,9	86,7
Кількість дітей в дошкільних закладах	1536,0	983,0	968,0	973,0	977,0	996,0
У відсотках до базового 1995 р		64,0	63,1	63,4	63,6	64,9
Учні 10-12 класів	821,0	1046,0	1063,0	1072,0	1060,0	1026,0
У відсотках до базового 1995 р		127,4	129,5	130,6	129,2	125,0
Кількість навчальних закладів всього	2216	1949	1948	1959	1962	1977
У відсотках до базового 1995 р		88,0	87,9	88,4	88,6	89,3
Кількість студентів всього	2095,7	2455,5	2621,3	2771,8	2929,8	3082,5
У відсотках до базового 1995 р		117,2	125,1	132,3	139,4	147,1
Професійно-технічні навчальні заклади	1179	970	965	962	953	1011
Кількість учнів, тис.	555,2	524,6	512,3	501,9	493,1	507,3
Вищі навчальні заклади I-II рівнів акредитації	782	664	665	667	670	619
Кількість студентів (тис. осіб)	617,7	528,0	561,0	583,0	592,9	548,5
Конкурс на вступних іспитах (кількість поданих заяв на 100 зарахованих)	156	138	136	133	132	129
Вищі навчальні заклади III-IV рівнів акредитації	255	315	318	330	339	347
Кількість студентів (тис. осіб)	922,8	1402,9	1548	1686,9	1843,8	2026,7
Конкурс на вступних іспитах (кількість поданих заяв на 100 зарахованих)	167	158	154	152	152	147
Відношення кількості студентів, що вступили у навчальні заклади до кількості випускників шкіл, (%)	63,2	70,6	72,0	74,0	76,0	82,5
Динаміка показників по Волинській області						

На початок навчального року	995/ 1996	2000/ 2001	2001/ 2002	2002/ 2003	2003/ 2004	2004/ 2005
Кількість народжених по Волинській області (тис. осіб)	13,6	11,9	11,4	11,9	11,9	12,5

У відсотках до базового 1995 р	-	87,5	83,9	87,5	87,5	92,0
Кількість дітей в дошкільних закладах	30,4	17,0	17,7	18,9	20,4	21,5
У відсотках до базового 1995 р		56,0	58,3	62,2	67,1	70,8
Учні 10-12 класів	23,8	28,4	29,4	29,0	30,0	28,5
У відсотках до базового 1995 р		119,4	123,6	121,9	126,1	118,8
Кількість навчальних закладів всього	39	39	39	39	39	41
У відсотках до базового 1995 р		100,	100,0	100,0	100,0	105,2
Кількість студентів всього	35,2	41,2	42,6	43,1	44,7	44,5
У відсотках до базового 1995 р		117,1	121,1	122,5	127,0	126,5
Професійно-технічні навчальні заклади	22	21	20	20	20	22
Кількість учнів, тис.	13,3	12,4	12,1	11,7	11,6	12,1
Вищі навчальні заклади I-II рівнів акредитації	15	15	15	15	14	15
Кількість студентів, тис.	10,4*	10,7*	11,6*	12,3*	12,1*	11,9*
Вищі навчальні заклади III-IV рівнів акредитації	2	3	3	3	3	4
Кількість студентів, тис.	11,5*	18,1*	18,9*	19,1*	21,0*	20,5*
Відношення кількості студентів, що вступили у навчальні заклади до кількості випускників шкіл, (%)	50,9	55,7	56,5	58,6	58,7	65,3

* - Кількість студентів з урахуванням денних відділень філіалів ВУЗів.

При вивченні показників чисельності народжених дітей по Україні та Волинській області виявлено, що кількість народжених дітей за роки, що аналізуються значно зменшилась порівняно з 1995 роком. В 2004 році в Україні ця кількість становила 86,7% від кількості дітей народжених в 1995 році. По Волинській області, за цей же період, ця кількість становила 92,0%.

Аналізуючи кількість дітей у дошкільних закладах виявилось, що в Україні в 2004 році ця кількість зменшилась порівняно з 1995 роком на 540,0

тис. осіб, що становить 64,9%. Інша ситуація склалася на Волині, кількість народжених в 2000 р., 2002 р., 2003 р. була без змін і сягала – 11,9 тисяч осіб, що на 1,7 тисяч осіб менше ніж в 1995 році, у відсотках це - 87,5%. У 2004 році, ця кількість становила 21,5 тисяч осіб, що є 70,8% від кількості дітей в дошкільних закладах, які навчалися в 1995 році.

З кожним роком в Україні зростає питома вага випускників дев'ятих класів, які продовжують навчатися для здобуття обов'язкової повної загальної середньої освіти. У 2004 р. 67% випускників перейшли до десятих класів денних загальноосвітніх навчальних закладів, 4% - до вечірніх шкіл, 16 % вступили до ПТНЗ, 12% - до вищих навчальних закладів. [4].

З таблиці 1 бачимо, що кількість учнів, які навчалися в 10-12 класах в 2004 році порівняно з 1995 роком збільшилось по Україні на 205,0 тисяч осіб (що становить 125%), по Волинській області на - 118,8% до 1995 року.

Незважаючи на зменшення кількості народжуваних дітей, за період, що аналізується, потреба в отриманні освітньої послуги, як у Волинській області так і по Україні, значно зросла, про те засвідчує той факт, що протягом 1995 – 2005 років кількість студентів, які здобували середньо-спеціальну та вищу освіту постійно зростала.

З проведеного аналізу бачимо, що найбільше споживачів бажають отримати освітні послуги у вищих навчальних закладах III-IV рівнів акредитації (табл. 1), в 2004 році кількість студентів цих закладів в Україні сягала 2026,7 тисяч осіб це на 1103,9 тис. осіб більше, ніж навчалось студентів в 1995 році. Від загальної кількості студентів, які навчалися в професійно-технічних та вищих навчальних закладах в 2004 року, студенти ВНЗ III-IV рівнів акредитації становили 46,1 %, в 1995 році лише – 32,7%.

У Волинській області кількість студентів вищих навчальних закладах III-IV рівнів акредитації в 2004 році склала 20,5 тис. осіб., це 178,3 % кількості студентів цих же закладів, які навчались в 1995 році.

З кожним роком збільшується питома вага абітурієнтів, зарахованих до вузів для навчання на платній основі. Так, якщо у 1995/96 навчальному році

для навчання за рахунок фізичних та юридичних осіб було прийнято 18% студентів, то у 2004/2005 - 61% [4].

Обрахувавши відношення кількості студентів, що вступили у професійно-технічні заклади та ВНЗ до кількості випускників шкіл, бачимо, що в Україні у 1995 році кількість студентів становила 63,2% до кількості випускників, а в 2004 році - 82,5%. У Волинській області в 1995 році цей показник сягав 50,9%, а в 2004 році - 65,3%.

Необхідно зазначити, що, виходячи з наведених даних, ми вважаємо, що через 10-11 років, а в деяких регіонах ще раніше, у вищих навчальних закладах буде недобір при вступі.

Далі ми розглянемо динаміку населення, розподіл його за статтю, місцем проживання, та вплив цих факторів на потреби індивідуальних споживачів в отримання освітньої послуги як в Україні (табл. 2), так і по Волинській області (табл. 3).

Таблиця 2

Розподіл населення за статтю та місцем проживання, вплив кількості населення на кількість студентів України за 1996-2004 роки (тис. осіб).

Зміст	Роки				Абсолютне відхилення (+,-)		
	1996	2001	2002	2005	2001/ 1996	2002/ 1996	2005/ 1996
I. Постійне населення всього	50900,0	48700,0	48240,9	47100,5	-2200,0	-2659,1	-3900,0
в т.ч.:	23600,0	22500,0	22316,3	21754,0	-1100,0	-1283,7	-1846,0
- чоловіки							
- у відсотках до постійного населення	46,4	46,2	46,3	46,2	-0,2	-0,1	-0,2
- жінки	27300,0	26000,0	25924,6	25346,5	-1300,0	-1375,4	-1953,5
- у відсотках до постійного населення	53,6	53,8	53,7	53,8	0,02	0,1	0,2
- міське населення	34800,0	32900,0	32600,0	31753,8	-1900,0	-2200,0	-3046,2
- у відсотках до постійного населення	68,4	67,6	67,6	67,5	-0,8	-0,8	-0,9

- сільське населення	16500,0	16000,0	15640,9	15346,7	-500,0	-859,1	-1153,3
- у відсотках до постійного населення	31,6	32,4	32,4	32,5	0,8	0,8	0,9
II. Кількість осіб, які навчалися в професійно-технічних та вищих навчальних закладах, всього	2096,0	2456,0	2772,0	3082,0	360	676,0	986,0
- у відсотках до постійного населення	4,1	5,1	5,8	6,5	1,0	1,7	2,4
в т.ч. у професійно-технічних навчальних закладах	555,0	525,0	502,0	507,0	-30,0	-53,0	-48,0
вищих навчальних закладах I-II рівнів акредитації	618,0	528,0	583,0	548,0	-90,0	-35,0	-70,0
вищих навчальних закладах III-VI рівнів акредитації	923,0	1403,0	1687,0	2027,0	480,0	764,0	1104,0

Таблиця 3

Розподіл населення за статтю та місцем проживання, вплив кількості населення на кількість студентів Волинської області за 1996-2004 роки (тис. осіб).

Зміст	Роки				Абсолютне відхилення (+,-)		
	1996	2001	2002	2005	2001/1996	2002/1996	2005/1996
I. Постійне населення України	50900,0	48700,0	48240,9	47100,5	-2200,0	-2659,1	-3900,0
II. Постійне населення Волинської обл.	1076,6	1064,0	1060,7	1044,8	-12,6	-15,9	-31,8
- у відсотках до постійного населення України	2,2	2,2	2,2	2,3	-	-	0,1
в т.ч.: - чоловіки	506,3	500,1	497,6	489,7	-6,2	-8,7	-16,6
- у відсотках до постійного населення	47,0	47,0	47,0	46,9	-	-	-0,1

- жінки	570,3	563,9	559,6	552,3	-6,4	-10,7	-18,0
- у відсотках до постійного населення	53,0	53,0	53,0	53,1	-	-	0,1
- міське населення	556,3	538,6	533,2	526,2	-17,7	-23,1	-30,1
- у відсотках до постійного населення	51,7	50,7	50,3	50,4	-1,0	-1,4	-1,3
- сільське населення	520,3	525,4	527,5	518,6	5,1	7,2	-1,3
- у відсотках до постійного населення	48,3	49,3	49,7	49,6	1,0	1,4	1,3
III. Кількість осіб, які навчалися в професійно-технічних та вищих навчальних закладах, всього	35,2	41,9	42,6	44,1	6,7	7,4	8,9
- у відсотках до постійного населення Волинської обл.	3,3	3,9	4,1	4,3	0,6	0,8	1,0
в т.ч. у професійно-технічних навчальних закладах	13,3	11,4	11,2	11,7	-1,9	-2,1	-1,6
ВНЗ I-II рівнів акредитації	10,4*	11,6*	12,3*	11,9	1,2	1,9	1,5
ВНЗ III-IV рівнів акредитації	11,5*	18,9*	19,1*	20,5	7,4	7,6	9,0

* - з урахуванням денних відділень філіалів інших ВУЗів.

З таблиці 2 бачимо, що постійне населення України з кожним роком зменшується. В 2005 році в порівнянні з 1996 роком населення України зменшилось на 3900,0 тис. осіб, а по Волинській області - на 31,8 тис. осіб. Проте, кількість навчальних закладів (табл.1) та кількість осіб, які навчалися в професійно-технічних та вищих навчальних закладах постійно збільшувалась.

Розподіл населення України за статтю показав, що частка чоловіків у відсотках до постійного населення за роки, що аналізується, становить майже 46%, а жінок - 54% (табл. 2). По Волинській області це співвідношення таке: чоловіки – 47%; жінки 53% (табл. 3).

У попиті на освітні послуги в Україні переважну частину займають жінки 58,0%, чоловіки складають 42,0% чисельності студентів. У Волинській області жінки, які здобувають середньо спеціальну та вищу освіту складають 53,0% до загальної кількості студентів, чоловіки - 47,0%.

За місцем проживання населення України поділяється на міське, що становить майже 68%, та сільське - 42%. По Волинській області частка міського населення до постійного склала 50,4%, а сільського - 49,6%.

Так як в сільській місцевості середньо-спеціальних та ВНЗ немає, а потреба в отриманні освіти в споживачів є, то як правило, фізичні особи прагнуть придбати товари якнайближче до місця проживання, за умов задоволення в ціні і якості. У зв'язку з тим, що ВНЗ нерівномірно розміщені по території країни і регіону, одержання професії іноді супроводжується навчальною міграцією. Концентрація населення стимулює концентрацію ВНЗ, але вагомими виявляються також історичні та культурні традиції, тяжіння до наукових центрів [5].

Розглянемо розподіл постійного населення України за віковими групами та вплив на формування потреб в освітніх послугах в залежності від віку.

Таблиця 4

Розподіл постійного населення України за віковими групами тис. осіб
(на 1 січня 2005 р.)

Розподіл населення за віковими групами	Кількість населення, осіб			До загальної кількості, відсотків		
	всього	міське	сільське	всього	міське	сільське
Все населення з них:	47100,5	31753,7	15346,8	100,0	100,0	100,0
1-4	1966,0	1259,4	706,6	4,2	4,0	4,6
5-19	8723,4	5683,3	3040,1	18,6	17,9	19,8
20-34	10485,0	7522,7	2962,3	22,2	23,7	19,3
інші	25926,1	17288,3	8637,8	55,0	54,4	56,3

Проаналізувавши показники (табл. 4), бачимо, що чисельність населення віком 1- 4 роки в 2005 році склала 1966,0 тис. осіб, що становить

4,2% від загальної кількості населення України, ця кількість дітей становить чисельність дошкільних закладів.

Чисельність населення від 5 до 19 років складають 18,6 %, це в основному кількість учнів загальноосвітніх навчальних закладів та професійно-технічних закладів освіти. Чисельність населення віком 20-34 роки становить 22,2 % від загальної кількості населення. Студенти, які навчалися в 2004/2005 н. р. становила - 2575,2 тис. осіб (табл. 1). Ця кількість, в основному, припадає на населення віком 20-34 роки (10485 тис. осіб). Бажання отримати освітню послугу у ВНЗ I-IV рівнів акредитації в 2004/2005 н. р. виникло в 24,6 % населення віком 20-34 роки.

Варто зазначити, що особливістю освітньої послуги є те, що неможливо одержати базову вищу освіту, не маючи повної середньої. У ст. 54 Конституції України сказано: „Повна загальна середня освіта є обов'язковою”[7].

Висновки:

1. Зменшення кількості народжених дітей за 1995-2004 роки як на Україні так і по Волинській області на формування потреб в послугах освіти на сьогодні впливає несуттєво. Проте через 10-11 років, а в деяких регіонах ще раніше, у вищих навчальних закладах буде недобір при вступі, так як кількість дітей у дошкільних закладах значно зменшилась порівняно із 1995 роком.

2. Незважаючи на зменшення постійного населення України та Волині кількість навчальних закладів та кількість осіб, які навчалися в професійно-технічних та вищих навчальних закладах постійно збільшувалась. Найбільше споживачів бажають отримати послуги у вищих навчальних закладах III-IV рівнів акредитації. В Україні в 2004 році, студенти ВНЗ III-IV рівнів акредитації становили 46,1 %, в 1995 році лише – 32,7% від загальної кількості студентів. Також з кожним роком збільшується питома вага абітурієнтів, зарахованих до вузів для навчання на платній основі, якщо у

1995/96 навчальному році для навчання за рахунок фізичних та юридичних осіб було прийнято 18% студентів, то у 2004/2005 - 61%.

3. Кількість випускників шкіл визначають чисельність абітурієнтів.

4. Демографія через наявність місць зосередження закладів освіти зумовлює міграцію споживачів для одержання послуг освіти.

5. Досягнення певного віку впливає на попит освітніх послуг, так як неможливо одержати базову вищу освіту, не маючи повної середньої. Вікова структура визначає абітурієнтів вищих навчальних закладів освіти та професійно-технічних навчальних закладів.

6. На потребу індивідуальних споживачів отримати освітні послуги суттєвий вплив мають: економічне середовище та психологічний фактор.

Використані літературні джерела

1. Приватная высшая школа в объективе времени: украинский вариант: Монография / М-во образования Украины, Нар. укр. акад.; Под общ. ред. В.И. Астаховой. – Харьков, 2000. – 462 с.

2. Котлер Ф. Маркетинг менеджмент: Пер. с англ. – СПб.: Питер Ком, 1999.- 896 с.

3. Ліпич Л.Г., Войнович С.Я. Методи визначення потреб індивідуальних споживачів. Монографія. Луцьк.: Надстир'я, 1999.- 205 с.

4. Статистичний щорічник України за 2004 рік. За ред. Осауленка О.Г.- К: Консультант, 2005.-591 с.

5. Амитан В.Н., Зорина Е.И., Лукьянченко А.А. Город: проблемы демократических и рыночных трансформаций. – Донецк: ИЭПИ НАН Украины, 2001. – 217 с.

6. Статистичний щорічник Волинської області за 2004 рік. За ред.Осауленка О.Г.- Луцьк, 2005.-558 с.

7. Конституція України // Урядовий кур'єр. – 13.07.1996 р. – №129 -130.